

MOZART VE ŞARK

Şevki Faruk KANCA* & Fatma YÜCEL**

ÖZET

Bu makale dünya müzik tarihinde çok önemli bir yere sahip olan ünlü besteci piyano ve keman virtüözü Wolfgang Amadeus Mozart'ın eserlerinde yer alan Türk müziği izlerinden ve mehter müziğinin Wolfgang Amadeus Mozart üzerindeki etkilerinden bahsetmektedir.

Anahtar sözcükler: Mozart, Mozart ve Şark, Mozart ve Mehter, Mozart ve Müzik, Alla Turca.

İlginçliklerin yaşamında ve müziğinde hat safhada bulunduğu adeta beste makinesidir Wolfgang Amadeus Mozart. Değişik kişiliğiyle ve döneminin Viyanalılarına farklı gelen müziğiyle her zaman insanlık için uç noktalarda yaşamış, besteleriyle bütün dönemlere damgasını vurmuştur.

Mozart'ın babası tarafından sürekli baskı altında tutulması içindeki özgürlük tutkusu kamçılamış ve onun hayat felsefesini ortaya çıkarmıştır. Mozart sürekli umutsuzluklara kapılmış ama aynı zamanda hiçbir zaman umudunu yitirmemiş bir insandır. Onda insaneilik öğretisinin en gizli yanı vardır. İnsanlarla birlikte olmaktan hoşlanır, onların içinde eğlenir ve tüm sorunlarını unuttur. O tüm sanatçılara karşı yalnız sanatıyla değil, yaşamıyla da içtendir. İnsanlara karşı olabildiğine açık sözlü ve kaprissizdir. İçinden geldiği gibi yaşar, her istediğini yapar. Kahkahalar atar, karısıyla partilere katılır, sabahlara kadar eğlenir. İşte Mozart'ın yaşam felsefesi böyledir.

* Düsseldorf Üniversitesi Müzik Bölümü Doktora Öğrencisi

** Dr. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fak. Yabancı Diller Eğitimi Bölümü

Mozart'ın en büyük tutkusu müzikti. Müzik onun için her şeydi. Böyle bir müzik dehasının müziğindeki Fransa, İtalya, İspanya, ... vb. etkileri doğal karşılanırken neden Şark etkileri insanları şaşkınlığa uğratmaktadır? Öyle bir kişiliğin, kendi kültürü dışındaki medeniyetlerin müziklerine de ilgi duyması o kişinin ne kadar evrensel olduğunu göstermez mi?

Mozart tam bir Klasik besteciydi. Bu anlamda gelenekselci özelliklere de sahipti. Onun müziğinde “Alla Turca” başlığına yer vermesi hiç de şaşılacak bir durum değildir. Mozart'tan önceki ve sonraki bestecilerin eserlerine bakarsak onlarda da “(F. Kuhlau Op.55 No.4 3. Bölüm) Alla Polacca, (J. Haydn Piyano ve Orkestra için Konçerto 3. Bölüm) Alla Tadesca, ... vb.” bölümler görürüz. Mozart için böyle bir tarza baş vurmak çok doğal olmalıdır. Aslında Mozart'ın A-Dur Piyano Sonatına bakarsak her bölümün farklı bir milleti simgelediğini söyleyebiliriz. Yani eser, “international” bir simge gibidir; birinci bölümün varyasyonlarının temasında belirgin bir “Sicilyana” dansı sezilir. Bu dans tipik İtalya tarzındadır. İkinci bölüm “Menuetto”nun vatani Fransa'dır. Son bölüm ise ismi üstünde “Alla Turca”dır.

“Türk” imgesinin kitaplara, bestelere, resimlere vs. konu olması, ünlü Fransız düşünür ve yazar Francois Voltaire'nin 1763 yılında “Traité de la Tolérance” isimli kitabında konuyu ele almasıyla yoğunluk kazanmaya başlamıştır.

Bilindiği üzere Mozart bir masondu ve mason kardeşliğinin gereklerini elinden geldiğince yerine getirmeye çalışıyor, onlardan da maddi, manevi destek alıyordu¹.

Mozart'ın en önemli operalarından biri olan, en son operası “Sihirli Flüt” operası mason düşüncelerinin üzerine yazılmıştır. Eserin librettosunu Mozart'ın mason kardeşi olan Johann Emanuel Schikaneder hazırlamıştır². Fikrimizce

¹ Mozart'ın mektuplarından anlaşıldığına göre mason kardeşlerinden para yardımı alıyordu. Ancak ömrünün son yıllarında Mozart'ın yardım taleplerinin sıklaşması üzerine ona yardımcı bulunmayı kesmişlerdir.

² Sihirli Flüt'ün librettosunun hazırlanması esnasında Mozart'ın kendisi de sürekli metni incelemiş ve metin üzerinde değişikliklerin olmasını istediği yerleri değiştirmiş ve kimi sahnelerin de eklenmesi gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca librettonun 30 Eylül 1791

Mozart ve Şark

Mozart'ın Şark müziğine olan yakınlığını en açık biçimde ispatlayan delil “Sihirli Flüt” operasıdır. Operanın librettosunun hazırlanması esnasında hümanist fikirleriyle tanınmış olan Ignaz von Born, Schikaneder'in metninin “*İnsan Severlik*” öğeleriyle işlenmesi için çalışmıştır. “Bu duruma göre, eserin ilk librettosunda iyiliği temsil eden Gece Kraliçesi ile kötülüğü temsil eden sihirbaz, düzeltilen librettoda yerlerini büsbütün değiştirmişler, Gece Kraliçesi kötülüğü, yani karanlık düşünceleri, Sihirbaz ise, iyiliği, aydınlığı, yani insanın özgürlük ve sevgisini temsil etmiş ve bu rolün adı Sihirbazlıktan çıkarılıp Ignaz von Born tarafından Sarastro olarak düzeltilmiştir. Buradaki Sarastro, insanlık tarihindeki büyük din kurucularından biri olan Zarathustra'dır (Zerdüşt). Böylelikle “Sihirli Flüt” operası, yalnızca halkın ilgisini çeken müzikli bir sihir oyunu olmaktan çıkarak, iyilik ve kötülüğün savaşını ve iyiliğin kötülüğü mutlaka yeneceğini anlatan sembolik bir hümanizma eseri olma önemini elde etmiştir.”¹

Mozart'ın “Sihirli Flüt” operasıyla bu kadar çok ilgilenmesi bizce doğaldır. Çünkü o bir masondur ve masonlukla yakından ilişkili olan “Zerdüştlük” ve “Hümanizm” fikirlerinin odak noktası durumunda gibidir bu opera. Operanın konusu iyiliğin üzerine kurulmuş, iyiliğin kötülüğü yeneceği düşüncesi temel alınmıştır. Buradan anlaşıldığı gibi Mozart Masonluk dışında Zerdüştlük ve Hümanistlikle de ilgiliydi. Bu sebeple Doğu kültürünü de merak ediyordu. Onun bu kültüre ulaşabileceği en yakın yer de Osmanlı İmparatorluğu'du. Osmanlı İmparatorluğu iyi ve kötü ilişkilerle sürekli Avrupa'da boy gösteriyor, ilişkilerinin iyi olduğu dönemlerde de Avrupa'daki konsolosluklarında şenlikler düzenliyor, bir anlamda kalabalık Mehter Orkestrasıyla gövde gösterisi yapıyordu. Belki de çok sesli müzik orkestralarıyla ünlü olan Avrupa medeniyetlerine, Osmanlılar Mehterhanlarının tek sesliliğiyle “Bizim kültürümüzde herkes bizim fikrimizdendir ve herkes onu bağırır!” fikrini aşlamak niyetindeydi. Mozart'ın Osmanlı etkisinde

yılındaki ilk temsiline yetişebilmesi için Schikaneder'den başka Karl Ludwig Gieseke ve Ignaz von Born da çalışmıştır.

¹ Atlar, C. M., “Opera Tarihi”, Pan Yayıncılık, Cilt 1, Ekim 2000, İstanbul, sf. 131.

ve onu konu alan eserlerindeki armonilerin minimuma indirilmesinin sebebi belki de bu yüzdendir.

Kimi bilim adamlarının yazdıklarına göre Mozart'ın Türk ve Yakındoğu müziğine ilgi duymasının bir diğer sebebi de yakın arkadaşı Angelo Soliman'ın etkisi altında kalmış olmasıdır.

Hümanizm insanı temel almaktadır ki, Mozart'ın bütün operalarında da ana öge insandır. İnsanın yüceliğini ve insanlık sevgisini en yüce amaç bilen, insanın aklına ve içsellikğine inanan ve insanı her şeyin ölçüsü olarak gören yüce bir olgudan meydana gelmektedir Mozart'ın operaları. Sanat gerçekliğinin bir basamak üstüdür ve Mozart da hep yaşamının olabileceğinden daha fazla gerçeklerle doludur. Ne var ki onun dehasını anlayabilmeye hazırlıksız olan bir toplumla karşı karşıyaydı. Ünlü Mozart uzmanı Baumgartner'e göre, hayatının son döneminde tamamen insan severlik düşünceleriyle dolan Mozart, ilk olarak bu hümanist duygularını "Saraydan Kız Kaçırma Operası"nda ortaya koymuştur. Biz de Baumgartner'e katılıyoruz. Ancak bizim fikrimizce Saraydan Kız Kaçırma Operası, Mozart'ın hümanist duygularda yazdığı, ilk tamamlanmış operasıdır. Diğer türlü bu duyguları ilk defa sergilemek istediği operası "Zaide"dir. Zaten Saraydan Kız Kaçırma Operası, Zaide'nin tamamlanmış hali gibidir, konu ikisinde de neredeyse aynıdır.

Mozart'ın içerisindeki çifte düşünce duygusu (ikililik), en belirgin biçimde "Sihirli Flüt" operasında ortaya çıkmıştır. Orada hem iyinin hem de kötünün temsilcisi aynı anda aynı yerde yer alır. Bu opera Mozart kişiliğini tam anlamıyla yansıtır. Ayrıca tıpkı Mozart'ta olduğu gibi müziğinde de hep "iyi" belirgindir ve sonunda zafer de beyazın yani iyinin temsilcisidir ki, bu durum yalnızca Sihirli Flüt operasına özgü bir durum değildir. Diğer operalarının çoğunda da bu durum aynı şekildedir. Ancak Don Giovanni operasında –her ne kadar olayı komik unsurlarla vermiş olsa da- perde arkasından gelen kahraman, bir anlamda da diğer dünyadan gelen bir insan olarak hesap sormaktadır. Olay geriye dönüş tekniğiyle anlatılır. Çok ilginçtir ki buradaki kahramanda bir Türk'tür, Don Giovanni tiplemesi

Mozart ve Şark

bir Azeri elçisidir. Ancak bu operada kahramanın Türk olmasına rağmen Türk motiflerinden veya Türk konusundan bahsetmek mümkün değildir.

Realist bir öncü olan Mozart, daha önce de belirttiğimiz gibi eserlerinde zıtlıklara bir arada yer vermiş ve onları en güzel biçimde sergilemiştir. Bilindiği gibi Sihirli Flüt ve Don Giovanni de aynı anda iyilik ve kötülük, ak ve kara birlikte verilmiştir. Bu durum Saraydan Kız Kaçırma Operasında da bu şekildedir. Hem tutsak eden Türk imajı hem de sevgi karşısında anlayışla bağışlayıcı Türk tiplemesini iki karakterde işlemiştir. Bu durumlardan da anlaşılacağı gibi Mozart iyiden iyiye Zerdüştlük ve Hümanistlik felsefesine göre benlik düşüncesi geliştirmiş, iyi ve kötünün birbirini tamamlayan iki unsur olduğu gerçeğini benimsemiştir. Bu düşünceye göre beyaz olmadan siyahın olamayacağı gibi siyah olmadan da beyaz olamaz. Beyazın olduğu her yerde siyahın da zaten var olduğu gibi, siyahın olduğu her şeyde de beyaz varlığını mutlaka sürdürmektedir. Buradaki beyaz iyiliği, siyah ise kötülüğü simgelemektedir. Bu felsefe de tam Mozart'ın kişiliğine uygun düşer. Kazanmaya yönelik bir bakış açısına sahip olduğu gibi aynı zamanda da her an iyiden kötülüğün çıkabileceği düşüncesini vurgulamaktadır.

Mozart daha önce de ifade ettiğimiz gibi ikilemlerle dopdolu bir insandı, hem beğenip hem beğenmeyebildiği gibi aynı zamanda da hem umutsuzluğa kapılır hem de umudunu hiç yitirmezdi, Norbert Elias'ın da "Mozart –Zur Soziologie eines Genies" isimli kitabında belirttiği gibi o gerçekten de seçilmiş dışlanmışlardandı.

Bu gibi derin felsefi arayışların içerisinde olan Mozart'ın zekası, doğal olarak onun hayatının bütününe oluşturan müzikte de aranmalıdır. Yani Mozart, her şeyi müzikle anlatan bir kişiydi ve felsefesini Şark'tan alan bir müzisyenin müziğinde de Şark felsefesinin bulunması kaçınılmazdır.

Ünlü müzik tarihçisi B Kothe'nin de belirttiği gibi, "Alla Turca" üslubunu ilk olarak klasik anlamda bir düzene sokan besteci Wolfgang Amadé Mozart olmuştur. Mozart'ın Türk usulündeki çalışmalarından yalnızca "K 219 A-Dur Keman Konçertosu , K 331 A-Dur Piyano Sonatı ve Die Entführung aus Dem Serail (Saraydan Kız Kaçırma) Operası" tamamlanmış, bunların dışındaki diğer girişimleri

son bulamamıştır. 1722 yılında bestelediği Lucio Silla'dan kaynaklanan, unutulmuş balesi KV 109 "Le Gelosie del Seraglio" (Saray Kıskançlıkları), yarım kalmış Türk konulu iki operası: KV 422 "L'Oca del Cairo" (Kahire Kazı), KV 344 "Zide" Operası Mozart'ın yazdığı diğer Türk tarzı eserleri olarak bilinen bestelerindedir.

Dönemin imparatoriçesi Marie Thérèse'nin yönetimindeki Reich'in Türklerle bir barışıp bir savaşmasına alışık durumda olan Mozart, devletin isteği ve yönlendirmesi üzerine de Osmanlı konularını müziğinde yazmaya başlamış ve bunun karşılığında para da almıştır. Ancak şu bir gerçektir ki içinden bu müziği yapmak istemeseydi bu kadar büyük bir başarıyı da elde edemezdi.

Mozart'ın Türk elçiliklerindeki kutlamalarda yapılan törenlerde seslenen Mehter Orkestralarını dinlemiş olabileceği Cevad Memduh Atlar, Haydar Sanal ve Karl Signell Evliya Çelebi'nin notlarından yola çıkarak ifade etmişlerdir. "Buna göre, Mozart'ın, Türk elçiliklerinin maiyetinde zaman zaman Viyana'ya gelen Türk mehter birliklerini dinleyerek etkilenmiş olduğu bir gerçektir. Sanatında Doğu dünyasının sihirli masallarına da yer vermiş olan Mozart, Osmanlı Mehterhanesinin etkisiyle, bu tür eserlerde daha çok vurgulu sazları kullanmış, entervallerde özellikler göstererek, kendi anlayışına göre bir Türk müziği meydana getirmiştir. Bütün bu eserlerde Mozart, dikkati çeken bir önemle, Doğu'nun sihirli havasını sanatında kişisel bir anlayışa dayanarak, eserin yansıttığı egzotik atmosfere kolayca çekişip götürebilmektedir."¹

ABSTRACT

The aim of the research is to reveal and explain the signs of the Turkish music in the works of Wolfgang Amadeus Mozart, a world famous composer and a piano and violin virtuoso.

Key words : Mozart, Mozart and East, Mozart and Mehter, Mozart and Müsíc, Alla Turca.

¹ Atlar, C. M., a.g.e., sf.126.

Mozart ve Şark

KAYNAKÇA

Abert, Hermann,(1955). *W. A. Mozart* (I und II) Leipzig.

Akçay, Pelin, (1998). *Mozart ve Zaide ile Saraydan Kız Kaçırma Operalarının Karşılaştırılmalı İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akdoğan, Onur, (1996). *Türk Müziğinde Türler ve Biçimler*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

Amar, L., (1965). *Mozart'ın Eserlerinin Tahlili*, Doğumunun 200. Yıldönümünde W. A. Mozart, Maarif Basımevi, İstanbul.

Bauman, Thomas. (1987). *W.A. Mozart: 'Die Entführung aus dem Serail.'* Cambridge.

Köchel, Ludwig Ritter von, Chronologisch – Thematisches Verzeichnis Samtlicher Tonwerke Wolfgang Amadeus Mozart, 1800 – 1877.

Publig, Maria,(1992).Çev: Özdemir, İlknur, *Mozart*, Bir Bilincin Öyküsü, Real.